

Magánjogi kodifikáció kultúrtörténeti tükrében*

Vékás Lajos

professor emeritus (ELTE ÁJK), az MTA rendes tagja
vekas@ajk.elte.hu

Tisztelt Elnök Úr!

A Szenátus tisztelt tagjai!

Hölgyeim és Uraim!

Hálatelt szívvel köszönöm meg a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem Szenátusának, hogy szerény munkásságomat doctor honoris causa címmel ismer-te el. Nehezen tudom leküzdeni meghatódottságomat, különösen amiatt, hogy az ünnepi aktusra Kolozsváron, szülővárosomban kerül sor, néhány száz méterre attól a háztól, ahol hetvenhét évvel ezelőtt megláttam a napvilágot. A világháború hullámai öt éves koromban messze sodortak, de – Szüleimnek hála! – lelkileg so-hasem szakadtam el innen, és amióta tehetem, tetteikkel is igyekszem bizonyítani kötődésemet. Még egyszer őszintén köszönöm az elismerést!

A szocializmusnak hazudott diktatórikus államkapitalizmus összeomlása után Közép- és Kelet-Európa valamennyi állama történelmileg nézve is példátlanul nehéz feladatok elé került. A demokratikus államberendezkedés alkotmányos feltételeinek megteremtése és a piacgazdaság visszaállítása állt a középpontban. A piacgazdaság jogi kereteinek kialakítása pedig valamennyi posztoszocialista or-szágból napirendre tűzte az áru- és pénzviszonyok jogának, a magánjognak átfogó reformját, adott esetben újrakodifikálását. Romániában 2011 októberében, a Cseh Köztársaságban 2014. január elsején, Magyarországon 2014. március 15-én lépett hatályba egy új, átfogó magánjogi (polgári) törvénykönyv. Előadásomban ezeknek a posztoszocialista kodifikációknak néhány jellegzetes vonását szeretném – történeti-kultúrtörténeti tükrében – bemutatni. Elsőként a magánjogi kodifikációk néhány jellegzetes vonását és főbb értékeit tárgyalom, majd a második részben a magánjogi jogalkotásnak a társadalmi viszonyokra gyakorolt hatását fogom értékelni.

* A Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem Kolozsvári Karának Aula Magna termében a doctor honoris causa kitüntető cím átadására rendezett ünnepségen 2017. május 12-én tartott székfoglaló előadás szerkesztett szövege.

1. A magánjogi kodifikációk jellegzetes vonásai és értékei

A magánjogi kodifikáció csillagóráit a 19. században számlálták. E században vette kezdetét a mai értelemben vett kodifikáció, ekkor születtek a nagy klasszikus törvénykönyvek. A felvilágosodás szellemében fogant két kódex: 1804-ben a Code civil (Code Napoléon), 1811-ben az osztrák polgári törvénykönyv (Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch: ABGB) indította a sort; s 1896-ban a német törvénykönyv (Bürgerliches Gesetzbuch: BGB) csatlakozott hozzájuk. E kódexekből kiindulva, sőt ezeket mintául véve készültek azután Európában, Latin-Amerikában és Ázsiában a század, majd a 20. század törvénykönyvei.¹ A magyar magánjog fejlődésére érzékelhető hatást gyakorolt az 1907-es, 1912-ben hatályba lépett nagy sikerű, átfogó svájci törvénykönyv (Zivilgesetzbuch: ZGB) is. Részletekbe menő történeti szemle nélkül is megállapíthatjuk a magánjogi kodifikációk legfontosabb jellegzetes vonásait és mai értékét.

1.1. A kódexek egyik bevallott célja a normaanyag értékelő felülvizsgálata, megújítása, a megváltozott életviszonyokhoz igazítása és hosszabb időtartamra történő rögzítése. A kodifikáció ebben az értelemben nem a jog sajátossága. Hasonló értékelő tevékenység és annak rögzítése időről időre végbemegy az emberi együttélést szabályozó egyéb normák világában is. Ez az értékelési folyamat szabályok vagy kánonok kialakulásában és alkalmanként kódexben történő rögzítésében csúcspontot ki. A kánon szó antik jelentése: „kötelező erejű és rögzített” szabály. A kánon kifejezést az ókorban csak a társadalmi együttélést és közösségi cselekvést szabályozó fundamentális jelentőségű normákra alkalmazták.² Manapság egyes szakmák vagy hivatásrendek etikai kódexéről is beszélünk.

Kevésbé kötöttek és korlátozottabb hatókörrel rendelkeznek, mégis hasonló értelemben foghatók fel az emberi szellem alkotásait értékelő kánonok. Az irodalmi kánonok például valamely közösségben irányadónak tekintett alkotások és értelmezések összességét jelentik.³ Az irodalmi kánon megállapítja egy adott közösség irodalmi alkotásokra vonatkozó aktuális értékrendjét és értelmezését; gyakran irodalomtörténeti összefoglaló munkákban rögzített formában is megjelenik, adott esetben az iskolai kötelező tananyagot is kijelöli, vagy legalábbis döntően befolyásolja.

Ugyanez az értékelő normaképzés művészeti alkotásokkal kapcsolatban is megtörténik. Ez utóbbira költői ihletésű, nagyszerű példát olvashatunk Dante *Isteni színjátékában*, amelynek részleteit a következőkben Babits Mihály fordí-

1 Hamza 2009. 209–215., 224–229., 249–255., 287–290., 629–683.

2 Assman 1999. 103–120.

3 Az irodalmi kánon több szempontból történő megközelítését ld. Szegedy-Maszák 2008. 468.

tásában idézzük.⁴ A Purgatórium Tizedik énekében (Purg. X. 28–93.) a költő és lelki kísérője a tisztítótűz előszobájából a valódi purgatóriumba lépnek. Vergilius a háromembernyi magasságú fehér márvány sziklafalba vésett, Isten alkotta dom-borművekre hívja fel Dante figyelmét; azok szépsége és drámai hatása mellett „nemcsak Poliklét, de a Természet (is) szégyenben maradna”. A három reliefen az alázat márványképei láthatók; egy-egy történetet (storia) beszélnek el erről az emberi erényről, szembeállítva a gőgnek a teraszon megjelenített példáival.⁵ Az első kép – talán Giotto Capella degli Scrovegni-beli freskórészletéből véve a mintát – az egész reneszánsz festészet egyik legkedveltebb témáját, az angyali üdvözlét Lukács evangéliumában⁶ leírt jelenetét ábrázolja „annyi édes bájjal, hogy nem is néznéd néma kőremeknek”. A második képi történet Dávidot jeleníti meg a Sámuel II. Könyvében⁷ szereplő jelenetben, amint „a Zsoltáros föltürkőzve táncol” a frigyszekrény előtt, alázatosan, „s több volt királynál, s kevesebb, e táncsal”. S végül a mozgalmas harmadik kép és történet főszereplője a csapatai élén éppen csatába induló Traianus császár. „Büszke ménje előtt egy özvegy állt; ... arcán mély fájdalom, s szemében könnyek fénye”; jogi segítséget kér a császártól meggyilkolt fia ügyében. Traianus előbb a háború utánra akarja halasztani az igazságtételt az özvegy panaszáról, de kis vonakodás után megváltoztatja döntését, mert nem lehet addig a harcban, „míg lelken adósság súlya van; itt tart a Könyör törvénye”.⁸ Dante mindhárom reliefen a cselekményt, a történetet s a szereplőket „látható beszédének”, dialógusának⁹ érzékletes képi megjelenítését emeli ki. A három relief megszólaltatásával Dante – a keresztény művészetben évszázadokon át kizárólagosan elfogadott statikus és merev ikonfestészet helyett – saját korának történetét elbeszélő, eseményt megjelenítő, jeleneteket festő és egyben drámai hatású szakrális képzőművészetét kodifikálja, méghozzá márványkőbe vésve az új kánont.¹⁰

Mutatis mutandis ugyanezt a célt szolgálja a jogi kodifikáció, mindenekelőtt a magánjogi kódexalkotás is: korszakváltást jelez, az életviszonyok megváltozására reagál, és hosszabb időre rögzíti az új korszak új normarendszerét. Ezzel már jeleztük a magánjogi törvénykönyvek másik fontos attribútumát is: a *rendszeralkotás* igényét.

4 Alighieri 1968.

5 Vö. Lassing 2010.

6 Lk 1,28–38.

7 2 Sám 4,14–23.; lásd Weöres 1981, 1. k., 213.

8 A jelenetet több képzőművészeti alkotás is megörökíti; ld. pl. Roger van der Weyden falikárpitját a Berni Történeti Múzeumban vagy Gustave Doré Dante-illusztrációjának 92. lapját.

9 Az örömhírt hozó Gábiel arkangyal „»Ave!« – látszott mondani néma szájjal”,...s Mária „mozdulata rávallott e szavakra: »Ecce ancilla Dei« – s oly találón, mint viasznyomás valamely alakra”. A frigyládát „kísérők hét kórusra oszolnak; s ott két érzékem küszködött” – mondja Dante; „az egyik szólt: »Nem!« – a másik: »De igen, dalolnak!« S a tömjénfüstöt is, mely föltüremlik köröskörül, sok jól utánzott ráncsal, az orr tagadja, s a szemek igenlik”. Traianus jelenete ugyancsak az alázatról és az igazságtételről pedig a maga egészében egy antik görög tragédiába illő drámai párbeszéd az özvegy és a császár között, akik előbb csak „szólni látszanak”, hogy aztán tényleg beszéljenek. Alighieri 1968.

10 Nagel 2009. 51–59.

1.2. Rainer Maria Rilke így írt feleségének az 1907-es párizsi Őszi Szalon retrospektív Cézanne-kiállításán látott *Madame Cézanne vörös karosszékből* című portréről: „Mintha minden egyes részlet ismerné az összes többit”.¹¹

A magánjogi kodifikációk a horizontális életviszonyokat szabályozó normák átfogó, egységes rendszerének megalkotását tűzték ki célul. Egy kódex sikerének egyik fő feltétele, hogy minden normatétel – tartalmilag, fogalmilag és terminológiájában – „ismerje az összes többit”, azaz összhangban legyen a törvénykönyv többi rendelkezésével. Az új magyar polgári törvénykönyvben például több mint 25 000 normatétel harmóniáját kellett biztosítani.

E követelmény megvalósításából adódó nehézségek illusztrálására itt mindössze egyetlen példát említünk: a „dolog” definiálásának következményeit a kódex szabályozási rendszerének számos helyén.¹² A „dolog”, a tulajdonjog tárgya fogalmának mikénti meghatározásától függ a birtok fogalma és a birtokvédelem funkcióképessége, a birtokátruházás és a tulajdonátruházás rendje, továbbá e döntéssel összhangban kell koncipiálni például a szavatosságot és az engedményezést is. A német BGB és kiindulásképpen a svájci ZGB csak a birtokba vehető testi tárgyakat tekinti dolognak, és hagyományosan ez a felfogása a magyar magánjognak, így az új polgári törvénykönyvnek is. Ezzel szemben az angolszász magánjogok a tulajdonjog fogalmát a szűkebb értelemben vett dolgokon, azaz a birtokba vehető testi tárgyakon (ingókon és ingatlanokon) kívül kiterjesztik a vagyoneértékű forgalomképes jogokra, az átruházható szerződési pozíciókra és a követelésekre is. Hasonló felfogást tesz magáévá a francia és az osztrák magánjog is, amelyekben szintén tágabb dologfogalmat alkalmaznak. További kérdés, hogy ha egy kódex (mint például az új magyar polgári törvénykönyv) a szűkebb értelemben vett dologfogalomra építi a tulajdonjog fogalmát, és ennek megfelelően szétválasztja a tulajdonjog és az egyéb jogok átruházásának rendjét, csak ellentmondás vállalása mellett terjesztheti ki az ún. idegen dologbeli jogokat (például a hasznélvezetet és a zálogjogot) jogokra és követelésekre is. Végül soron a dologfogalom meghatározásától függ a dologi és kötelmi jog külön kategóriaként történő kezelésének értelme is. Ha a törvénykönyv a tulajdonjogot a szűkebb értelemben felfogott dolgokra korlátozza, a kötelmi és dologi jogviszonyok közötti megkülönböztetés – legalább viszonylagos – értelmet nyer, széles dologfogalom mellett erről nem beszélhetünk.

A sikeres rendszeralkotás előnyeként említhetjük, hogy a kellően absztrahált és egymással harmonizáló normák sokkal inkább alkalmasak az életviszonyok gyors változásainak követésére, mint az egymást sebesen kergető és a részletekben elvesző eseti jogszabályok áttekinthetetlen tömege. A kódex az általános és különös szabályok összehangolt rendjével, utaló normák alkalmazásával rövidítésekre ad lehetőséget, és ezzel csökkenti a szabályok számát. A jogbiztonság követelményét

11 Ld. Rilke 1983. 7.

12 Vö. Menyhárd 2007. 44–55.

is hatékonyabban szolgálja egy színvonalasan megalkotott törvénykönyv, mint a törvényhozó napi buzgalma és a jogszabályok követhetetlen áradata. Egy kódex szilárdabb kereteket biztosít a bíróságok jogfejlesztő tevékenységéhez, az írott szabályok elkerülhetetlen hézagait kitöltő szerepéhez. A 19. században alkotott klasszikus magánjogi törvénykönyvek utóélete azt bizonyítja, hogy az életviszonyok változása miatt szükséges korrekciókhoz amúgy sem kell mindig és feltétlenül törvényhozói beavatkozás, a judikatúra képes a megfelelő átértelmezésre. Törvényhozásra csak valódi társadalmi, etikai, világnézeti változások miatt kell hogy sor kerüljön.¹³ Világszerte ilyen nagy horderejű kihívások elé állította például a családjogot a 20. század második felében végbement mélyenszántó társadalmi változások sora. S – mint utaltunk rá – a volt szocialista országokban pedig a magántulajdon jog újbóli elismerése és a piacgazdaság követelményei tették szükségessé a törvényhozói beavatkozást, adott esetben magát a magánjogi kodifikációt.

2. A magánjogi kodifikációk hatása a társadalmi viszonyokra

A magánjogi jogalkotásnak a társadalmi viszonyokra gyakorolt hatását – különösen a politikusok – szeretik eltúlozni. Az igazság ezzel szemben az, hogy a magánjogi kodifikációk csak kivételes történelmi korokban, rendszerint társadalmi forradalmak idején érintik a tulajdoni berendezkedés alapjait, és akkor is csak korlátozott mértékben és közvetett módon, például az öröklési rend meghatározásával befolyásolják az alapstruktúrákat.

Fustel de Coulanges az ókori Róma XII táblás törvényei (Kr. e. 451) kapcsán állapítja meg: „Ha lehetséges is némelykor, hogy az ember politikai intézményeit hirtelen megváltoztassa, ... magánjogát csakis lassan és fokozatosan változtathatja meg. Ezt mind a római, mind az athénai jog története bizonyítja.”¹⁴ Indokolt tehát az óvatosság a magánjogi kodifikációk társadalmi következményeinek megítélésénél.

Annál jelentősebb a magánjog és a magánjogi kodifikáció szerepe a polgári társadalom hétköznapijaiban: lefekteti, és rendszerbe foglalva megszilárdítja a jogalanyok (az emberek és szervezeteik) egymás közötti, rendkívül szerteágazó személyi és vagyoni kapcsolatainak jogi normáit, és e körben: a horizontális kapcsolatokban jelentősen hozzájárul a jogbiztonsághoz. Ebben az összefüggésrendszerben lehet és kell értékelni egy polgári törvénykönyv megalkotásának jelentőségét és várható társadalmi hatását is. Erre tanítanak a történelem tanulságos példái.

2.1. Az első példát a magyar polgári átalakulás hajnaláról idézzük. Kemény Zsigmond 1850-ben megjelent *Forradalom után* című tanulmányában egyetért Jeremy

13 Ld. Vékás 2001. 17–19., 21–24.

14 De Coulanges 2003. 468.

Bentham véleményével, aki szerint „a legnagyobb közjogi változások, a legáltalánosabb forradalmak az osztály és a szukcesszió kérdéséből támadnak. Hosszabb időt véve mértékül, a magánjog rendezése határozza el, hogy egy állam minő alkotmány-nyal bírjon, s hogy az arisztokrácia, demokrácia vagy szocializmus és a mindent felosztató elméletek vegyék át a közügyek vezénylését”.¹⁵ Ez a megállapítás abban az értelemben igaz, hogy a „magánjog rendezése” alatt nem a jogalanyok horizontális viszonyait rendező magánjogi szabályokat: a magánjogi kodifikáció tulajdonképpeni tárgyát, hanem a társadalmi berendezkedés alapját jelentő tulajdoni viszonyok mi-kénti rendezését kell érteni. A tulajdoni berendezkedés jogi alapjait pedig sohasem magánjogi szabályok, hanem közjogi törvények fektetik le.¹⁶ Így volt ez a Kemény Zsigmond szeme előtt lebegő 1848. évi áprilisi törvényekben is. A polgári társadalom alapjainak lerakásához, nem utolsósorban a Széchenyi István által is követelt üzletszerű hitelélet megindulásához és hatékony hitelbiztosítéki jog megteremtéséhez feudális kötöttségektől mentes, árujellegű, forgalomképes földtulajdon létrehozására volt szükség. Mindezek érdekében elsőként közjogi természetű törvényeket kellett alkotni. Az 1848. évi IX. törvénycikk az úrbéri szolgáltatások eltörléséről, azaz a job-bágyfelszabadításról és az örökváltság (kártalanítás) kilátásba helyezéséről rendel-kezett, a XV. törvénycikk pedig az ősiséget törölte el. S ez utóbbi törvény rendelte el a polgári törvénykönyv megalkotását is.

Közjogi és magánjogi szabályozás társadalmi hatását vizsgálva hasonló követ-keztetésre juthatunk a közelmúlt történelmének példái alapján is. Sem a 20. szá-zad közepén alkotott, tömeges államosítást jelentő drasztikus törvények, sem az ellenkező eredményre vezető 1990 utáni privatizációs törvények nem tartoznak a magánjoghoz, és így nem képezik a magánjogi kodifikáció tárgyát sem. Ezek mind közjogi törvények voltak. Az előbbieket egyenesen a polgári társadalom (és egyúttal a magánjog) létalapját: a magántulajdont szüntették meg, az utóbbiak pedig – jól-rosszul – azt állították vissza.

A társadalmi berendezkedés alapjait is érintő hatása lehet a törvényes öröklés magánjogi szabályozásának, adott esetben az erre vonatkozó magánjogi kodifiká-ciónak. Ilyen következménye volt a francia forradalom törvényhozásának, amely eltörlte az elsőszülött gyermek privilegizált törvényes öröklési státusát, helyet-te bevezette a gyermekek egyenlő öröklési részesedését, és ezzel közvetlenül já-rult hozzá a nagybirtokok lebontásához. Ezt az elvet alapjaiban elfogadta a *Code civil* is. Jogos büszkeséggel írta Napóleon bátyjának, Joseph nápolyi királynak (1806–1808) a következőket: „Vezesd be Nápolyban a *Code civilt*, és ami nem szít hozzád (tudniillik a nagybirtok), rövid pár év alatt bomlásnak indul. Ez jó a *Code*

15 Kemény 1982. 228–229.

16 E megállapítás igazságát ókori példa is megerősíti. Róma a meghódított területeken alapított *coloniákban* köztulajdonban lévő földeken (*ager publicus*) a letelepítendő római polgároknak közjogi aktussal: *adsignatio*val (ma úgy is mondhatnánk: privatizációs törvénnyel) osztott ki telkeket (*agri adsignati*), amelyeken a kedvezményezettek *ex lege* szereztek magántulajdont. Ld. Nótári 2016. 12.

civilben, ... ez fogantatá velem a kódexet. S ezért mondta egy angol diplomata: a franciák megpuhultak örökösödési rendszerük miatt”.¹⁷

Hasonlóan társadalompolitikai célra alkalmazta (ráadásul diszkriminatív módon) száz évvel korábban Anna angol királynő a törvényes öröklés eszközét. 1703-as törvénye az anglikán vallású birtokos osztály megerősítése érdekében a katolikus örökhagyók utáni öröklés esetére (de csak ezekre a hagyatékokra) a fiú utódok egyenlő örökrészt írt elő, méghozzá az ellenkező végintézkedés kizárásával; az anglikán családokban viszont fenntartotta az elsőszülött kizárólagos öröklését.¹⁸ Az örökösödési rend természetesen csak közvetett módon érinti a társadalom alapjait, hiszen örökölni a magántulajdonban tartható vagyontárgyakat lehet. A tulajdoni berendezkedés megteremtése pedig – amint az imént röviden kifejtettük – közjogi normák feladata.

2.2. A magánjogi törvénykönyvalkotás és kodifikáció előbbiekben körülhatárolt, leszűkített értelemben vett, de mégis jelentős társadalmi szerepének illusztrálására a jogképesség fogalmának megalkotását és alkalmazását hozom fel példaként. A jogképesség elvont kategóriája alapvető előfeltétele a magánjogi szabályozásnak. A polgári magántulajdonra épülő társadalmak magánjogaiban a tulajdonosi minőség lehetőségét fejezik ki – absztrakt formában – ezzel a kategóriával. Az 1811-es osztrák kódex (ABGB) 16. §-a a felvilágosodás fogalomkészletével ezt a következőképpen fogalmazza meg, klasszikus formában: „Minden embernek veleszületett, már a józan észből is kivilágló jogai vannak, és ezért minden ember személynek tekintendő”. A 20. század magánjogtudománya a jogképesség általános kategóriájára építve dolgozta ki azután az emberi személyiség magánjogi védelmét is. A magyar kódextervezetek közül az 1915-ös ún. Bizottsági szöveg 17. §-a kimondta a következőket: „Mindenkinek joga van arra, hogy a törvénynek és mások jogainak korlátai között személyiségét szabadon érvényesíthesse, és hogy ebben őt senki se háborítsa”.¹⁹ Az Országgyűlés által a törvénytörvény felülvizsgálatára kiküldött Bizottság „a személyiség jogának megsértése elleni jogvédelem általános elvi szabályához” fűzött indokolásban kiemelte: „Kíváncos..., hogy a személyiség joga, mint abszolút jog, pozitív irányban is meghatározottassék”.

2.3. A társadalmi hatások közül ki kell emelni azt is, hogy a magánjogi kodifikáció fontos szerepet játszhat államok és államszövetségek politikai egységének megteremtésében és megszilárdításában.

17 Idézi Grosschmid 1901. 5–6. Napóleon személyes szerepéhez a Code civil megalkotásában ld. Theewen 1991.

18 Ld. uo., 343.

19 A maga korában szinte páratlanul korszerű és rendkívül kifejező módon megfogalmazott szabályt szöve szerint átvette az Mtj. 107. §-a, és tudatosan beépítettük a 2013. évi V. törvénynek a személyiségi jogok általános védelmét kimondó 2:42. §-ába is.

2.3.1. A közjogilag már egységes nemzetállam Franciaország, majd a 19. század utolsó harmadában a szintén egységessé váló Olaszország és Németország valódi belső jogi homogenitásának megteremtéséhez elengedhetetlen volt a partikulás magánjogi rendszerek megszüntetése. Ennek leghatékonyabb eszköze a magánjogi kodifikáció volt. Ezt a szerepet tulajdoníthatjuk tehát a *Code civil*nek, az első olasz *Codice civile*nek (1865) és a német *BGB*-nek egyaránt. Ezeknek a kódexeknek a létrejöttében egyik fő mozgató tényező volt a nemzetállami egység megteremtése a magánjog szférájában is. Hasonló funkciót töltött be az állami egység megteremtésében a közös magánjogi törvénykönyv a nem nemzeti alapon szerveződött államokban is: a kantonális berendezkedésű Svájcban (1883, 1912) vagy a viszonylagos önállósággal rendelkező részállamokat egyesítő Habsburg Birodalomban.²⁰

2.3.2. A *Habsburg birodalmi jogegységesítésnek* külön említést érdemlő fejezete az osztrák polgári törvénykönyv (ABGB) és Magyarország viszonya.²¹ Ez a kapcsolat szerencsétlen csillagzat alatt kezdődött: a Bach-korszakban császári pátenst vezette be Magyarországon 1853. május 1-jei, Erdélyben 1853. szeptember 1-jei hatállyal az osztrák polgári törvénykönyvet. Ez a törvénykönyv korszerű magánjogot kodifikált. Ha nem is tekinthető annyira sikerültnek, mint kortársa, a polgári forradalom lendületében 1804-ben született francia *Code civil* mindenképpen sokkal alkalmasabb jogi keretet biztosíthatott volna a hazai polgári átalakuláshoz, mint az akkori magyar jog. Az oktrojált hatályba léptetés azonban rányomta bélyegét az osztrák kódex magyarországi sorsára. A szabadságharc megtorlásának jajszavai közepette a magyarok – érthetően – úgy tekintettek a kódexre is, mint az idegen hatalom erőszakának egyik eszközére. Várták az alkalmat, hogy lerázzák magukról a kényszerrel bevezetett idegen törvényt, és visszatérjenek saját, évszázadok alatt szervesen fejlődött, bár a kezdődő polgári kor igényeinek kielégítésére elégtelen magánjogukhoz. Az 1859-es, Solferino melletti súlyos vereség után meggyengült császári hatalom egyezsége kényszerült Magyarországgal. Az 1861-ben kibocsátott Októberi diploma jelentette az első lépést a kiegyezéshez. Egyidejűleg rendelkezett a császár arról is, hogy „a magyar nemzet jogfelfogásának megfelelő alapon működő ideiglenes igazságszolgáltatási rendszert kell létrehozni”. Ennek érdekében gróf Apponyi Györgynek, az 1860-ban visszaállított Curia elnökének vezetésével nagy létszámú bizottságot küldött ki. Az így megalakult Országbírói Értekezleten a Curia és a Hétszemélyes Tábla bíráin kívül egyetemi tanárok, politikusok és ügyvédek vettek részt. A konferencia 1861. január 22-e és március 4-e között ülésezett, és arról kellett döntenie, hogy miként állíttassék helyre, illetve egészíttessék ki a régi magyar jog. Noha az Országbírói Értekezlet által kiküldött előkészítő szakértői albizottság az osztrák törvénykönyv ideiglenes hatályban tar-

20 Ld. Wieacker 1974. 79–86.; Schmidt 1985. 34.; vö. Vékás 2001. 21.

21 Ld. Vékás 2011. 21–33.

tására tett javaslatot, az Értekezleten résztvevők többsége visszaállította hatályába a régi magyar magánjogot, és – néhány kivétellel – hatályon kívül helyezte az osztrák kódex szabályait a kapcsolódó törvények többségével együtt. Ez a döntés nem vonatkozott az akkor Bécsből külön kormányzott Erdélyre, ahol az osztrák törvénykönyv még hosszú évtizedekig hatályban maradt. Az Országbírói Értekezleten elfogadott Ideiglenes Törvénykezési Szabályok a polgári törvénykönyv megalkotásáig maradtak volna hatályban. Az ideiglenes rendelkezések kibocsátásához az Országgyűlés mindkét háza hozzájárult, de – azok ideiglenességét hangsúlyozandó – formális parlamenti elfogadásra nem került sor. A császár hozzájárulása után a Curia 1861. június 23-i ülésén hirdették ki az ily módon megalkotott rendelkezéseket, azokat közzétették a hivatalos lapban, és írásban közölték a bíróságokkal. Az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok 1861. július 23-án léptek életbe, és többségük – rácsáfolva az ideiglenesség fennn hangoztatott szándékára a kerekén száz évig, 1960. május elsejéig hatályban volt. Mégis 1861-ben a régi magyar magánjog hatályát csak elvben állították teljesen vissza. Fontos császári pátenseket, például az 1852-es ősiségi pátens egyes részeit, továbbá bizonyos ausztriai törvényi szabályokat, mint például a szellemi tulajdon védelmét szolgáló rendelkezéseket fenntartották hatályukban. A legjelentősebb és egyben a legmaradandóbb hatású hatályában fenntartott osztrák jogszabály az 1855. december 15-én kibocsátott telekkönyvi rendtartás volt. Az osztrák telekkönyvi rendszer a maga alapvető elveivel (közhitelesség, konstitutivitás stb.) lényegét tekintve 1973-ig változatlanul érvényesült, sőt fő vonalaiban máig él Magyarországon. A telekkönyvi rendtartás szabályaival együtt hatályban maradtak magának az osztrák törvénykönyvnek azon rendelkezései is, amelyek összefüggtek a rendtartással, és bejegyzett ingatlan tulajdonjogának telekkönyvi elidegenítését, illetve megszerzését érintették. Ráadásul az osztrák magánjogi kódex befolyása még évtizedeken át távolról sem korlátozódott az ingatlanok dologi jogára.²² A bíróságok – tartalmilag – rendszeresen alkalmazták az osztrák törvénykönyv rendelkezéseit ingók dologi jogi problémáinak megoldásához és kötelmi jogi kérdéseknél is. Új kommentárok is megjelentek a maga egészében már évek óta hatályban nem lévő törvénykönyvhöz, és az még a két világháború között is az egyetemi jogi oktatás részét képezte.

2.3.3. Az imént tárgyaltakhoz hasonló gyökerű jelenség, a független állami létet megszilárdító magánjogi kodifikáció tanúi voltunk a Szovjetunió felbomlásakor. Az önállóságukat ismét elnyert államok függetlenségüket saját magánjogi kódex megalkotásával is meg kívánták erősíteni. Ezért siettek a 20-21. század fordulóján magánjogi kódexet alkotni a függetlenné vált egykori tagköztársaságok, legelsőként a balti államok. Észtország (1993–2003) és Litvánia (2000) új magánjogi tör-

22 Ld. Szladits 1941. 95–97.

vénykönyvet alkotott, Lettország a szovjet megszállás előtti kódexét (1937) újíttatta fel és léptette ismét hatályba (1992–93).

2.3.4. Végül röviden meg kell említenünk, hogy az Európai Unió szintén elindult az egységes magánjog megteremtésének útján. Az Unió szervei – irányelvekkel és rendeletekkel – egyelőre csak a magánjog egyes részterületein (szellemi alkotások joga, védjegyjog, társasági jog, fogyasztóvédelmi szerződési jog) harmonizálják a tagállamok jogát; határozott törekvésük viszont a szélesebb körben megvalósítandó jogegységesítés, mindenekelőtt a szerződési jogban. E célkitűzés megvalósítása érdekében nemzetközi tudóscsoportok készítettek alapozó terveket: *Principles of European Contract Law* (PECL),²³ *Draft Common Frame of Reference* (DCFR).²⁴ Elkészült egy uniós rendelettervezet is egy közös európai uniós adásvételi jogról: *Common European Sales Law* (CESL).²⁵ Ez utóbbi azonban nem aratott sikert, és elfogadását elvetették. Összességében megállapíthatjuk: az Európai Unió egységes magánjogának megvalósítása ma még csak távoli lehetőségként képzelhető el.

Tisztelt Szenátus!
Hölgyeim és Uraim!

Veress Emőd professzor úr laudációjában megható szavakkal idézte fel Nagypám emlékét. Engedjék meg, hogy előadásom végén, amikor még egyszer köszönetet mondok a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem Szenátusa által nekem ítélt magas elismerésért, néhány szóval én is emlékezzem rá. 1940-ben, amikor húsz év után megvált a kolozsvári Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Részvénytársaság vezetésétől, két évtizedes vezérigazgatói működését az Intézet 1940. évi jelentésében így méltatták: Az intézményt „féltő gonddal, nagy körütekintéssel és fáradságot nem ismerő szívós kitartással vezette”. Munkássága minden megbecsülést kiérdemelt, „amit erdélyi magyarságunk soha nem feledhet el, s amire mindig csak a legnagyobb hálával, elismeréssel fog gondolni. A magyarságért ... teljes erejével, legjobb tudásával küzdő önzetlen férfiú [ő], aki mintaképpen szolgálhat minden idők magyarjának!” [Tibori Szabó Zoltán – Újvári Mária: *A kolozsvári Minerva története és bibliográfiája (1920–1948)*. Kolozsvár – Cluj, Minerva Művelődési Egyesület Kiadója, 2015. 66.] Számomra Nagypám a *tevékeny, tetteiben megnyilvánuló hazaszeretet felülmúlhatatlan példája!*

23 Ld. Lando/Beale 2000. 561.; Lando et al. 2003. 291.

24 Ld. Von Bar/Clive 2009; vö: Vékás 2010. 3–12.

25 Ld. Schulze 2012. 780.; a ZEuP tematikus számában közölt tanulmányokat: 20(2012) 687–939. és Szilágyi 2013. 8–26.

Irodalom

- Alighieri D. 1968. *Isteni színjáték*. Fordította Babits Mihály. Budapest, Európa Könyvkiadó.
- Assman J. 1999. A kánon – a fogalom tisztázása. In: uő: *A kulturális emlékezet*. Budapest, Atlantisz Kiadó.
- De Coulanges F. 2003. *Az antik városállam* (Az ókori község címmel 1883-ban megjelent tanulmány hasonmás kiadása). Budapest, ELTE Eötvös Kiadó.
- Grosschmid B. 1901. *Magánjogi tanulmányok*. Budapest, Politzer Zsigmond és Fia.
- Hamza G. 2009. *Entstehung und Entwicklung der modernen Privatrechtsordnungen und die römischrechtliche Tradition*. Budapest, Eötvös Universitätsverlag.
- Kemény Zs. 1982. Forradalom után. In: uő: *Változatok a történelemre*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó.
- Lando O.–Beale H. 2000. *Principles of European Contract Law*. (Part I and II, Combined and Revised). The Hague–London–Boston, Kluwer Law International.
- Lando O. et al. 2003. *Principles of European Contract Law* (Part III). The Hague–London–New York, Kluwer Law International.
- Lansing R. 2010. *The Dante Encyclopedia*. New York, Garland Publishing.
- Menyhárd A. 2007. *Dologi jog*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Nagel I. 2009. *Gemälde und Drama – Giotto, Masaccio, Leonardo*. Frankfurt am Main, Suhrkamp Verlag.
- Nótári T. 2016. Bevezetés, in: Marcus Tullius Cicero: *Politikai beszédek I*. Szeged, Lectum.
- Rilke R-M. 1983. *Briefe über Cézanne*, Hrsg. von Clara Rilke. Frankfurt am Main, Suhrkamp–Insel Verlag.
- Schmidt K. 1985. *Die Zukunft der Kodifikationsidee: Rechtsprechung, Wissenschaft und Gesetzgebung vor den Gesetzeswerken des geltenden Rechts*. Heidelberg, C. F. Müller Verlag.
- Schulze R. 2012. *Common European Sales Law (CESL), Commentary*. Baden-Baden, Beck-Hart-Nomos.
- Szegedy-Maszák M. 2008 *Megértés, fordítás, kánon*. Bratislava, Kalligram Könyv- és Lapkiadó.
- Szilágyi F. 2013. Az Európai Bizottság közös európai adásvételi jogról szóló rendelet-javaslatának kontextusa és egyes alapkérdései. *Magyar Jog* LX (2013).
- Szladits K. 1941. *A magyar magánjog*, I. kötet. Budapest, Grill Károly Könyvkiadó.
- Theewn E-M. 1991. *Napoleons Anteil am Code civil*. Duncken & Humblot, Berlin.
- Vékás L. 2001. *Az új Polgári Törvénykönyv elméleti előkérdései*. Budapest, HVG-ORAC.
- Vékás L. 2010. A DCFR és a magyar polgári jog kodifikációja. *Európai Jog* 10 (2010) 1. sz.

- Vékás L. 2011. Az osztrák Polgári Törvénykönyv hatása a magyar magánjog fejlődésére. In: Rácz Lajos (szerk.): *A német-osztrák jogterület klasszikus magánjogi kodifikációi*. Budapest, Martin Opitz Kiadó.
- Weöres S. 1981. Dávid tánca, in uő: *Egybegyűjtött írások*. Budapest, Magvető Könyvkiadó.
- Wieacker F. 1974. Der Kampf des 19. Jahrhunderts um die Nationalgesetzbücher. In: uő: *Industriegesellschaft und Privatrechtsordnung*. Frankfurt am Main, Fischer Athenäum Verlag.
- Von Bar C.–Clive E. 2009. *Principles, Definitions, Model Rules of European Private Law – Draft Common Frame of Reference (DCFR)*. München, Sellier European Law Publisher, Full edition in 6 volumes.